

SAMENVATTING IN HET NEDERLANDS: DE NEUTRALE TAAL

Sinds 1887 is er de internationale taal Esperanto, die teruggaat naar een project van de Warschause arts L. L. Zamenhof. Als een neutrale en relatief eenvoudig te leren taal is Esperanto bedoeld om praktisch te zijn en om de relaties tussen de volkeren te verbeteren. Lange tijd waren alleen plaatselijke en landelijke verenigingen de organisatorische basis van de taalgemeenschap, omdat men uit verschillende redenen een internationale organisatie vreesde: een allenherser zou kunnen opkomen, de organisatie zou kunnen worden misbruikt om Esperanto te hervormen, er zouden zich – vanwege nationale wetten – niet alle Esperantisten bij die organisatie kunnen aansluiten.

In het jaar 1908 stichtte een groep rond de Zwitser Hector Hodler toch de *Universala Esperanto-Asocio* (UEA), de Esperanto-Wereldbond, met het doel, Esperanto door praktische diensten te bevorderen. De Wereldbond moest zo mogelijk de gehele Esperanto-beweging omvatten, volgens een geünificieerde organisatie, met democratische beslissingen, berustend op het lidmaatschap van individuën. Om de bedoelde universiteit te bereiken, moest de Wereldbond politiek en religieus neutraal zijn.

Daarnaast bestonden nog wel de nationale verenigingen, die in de Esperanto-Wereldbond een concurrentie zagen, alleen al om financiële redenen. Men was bevreesd, dat de esperantisten niet twee bijdragen wilden betalen. Toch kwam het tot meerdere pogingen van samenwerking, bijvoorbeeld in 1922 met het Helsinki-stelsel: Wereldbond aan de ene kant en nationale verenigingen aan de andere onderhielden samen een Centraal Comitee, dat de neutrale Esperanto-beweging naar buiten representeerde. Dit werkte echter niet geheel naar tevredenheid en was volgens de nationale verenigingen niet ver genoeg gaand. Naardat ze ermee hadden gedreigd om een nieuwe internationale bond te stichten, nam de Wereldbond in 1933/34 de nationale verenigingen op en werd zo ook een overkoepelende organisatie. Er waren nog steeds individuele leden; de leden van de aangesloten landelijke verenigingen golden als aangesloten leden. In het Komitato, het „parlement“ van de Wereldbond, hebben de vertegenwoordigers van de landelijke verenigingen sinds dien de meerderheid.

Niet allen op organisatorisch en materieel, maar ook op politiek gebied waren er her en der fricties tussen de Wereldbond en landelijke verenigingen. Bijvoorbeeld was de Britse bond woedend over een artikel in de UEA-krant *Esperanto*, die kritiek had over de toestanden in Brits-India. In de Koude Oorlog wilde de Duitse bond niet dat in het UEA-jaarboek West-Berlijn een soort eigen rubriek kreeg. De secretaris van de Esperanto-Bond voor Noord-Amerika probeerde in de jaren vijftig, de Esperanto-activiteiten in de VS en Canada te monopoliseren en zijn tegenstanders als communisten

aangaf. Aan het eind sloot de Wereldbond die landelijke vereniging uit en hield een alternatieve vereniging voor Noord-Amerika over.

Moeilijker werd het daardoor dat een reeks van landen het slachtoffer van dictaturen werden. Het meest troosteloos was de situatie in Hitler-Duitsland en Stalins Sovjetunie, waar de Esperanto-beweging de facto werd verboden. Wel kon men Esperanto privee gebruiken, maar geen reclame maken en zeker geen Esperanto-organisatie stichten. Dictaturen zien het principiëel niet graag wanneer hun onderdanen individuele contacten met het buitenland hebben. Verder speelde de ideologie een rol. Hitlers rassistisch antisemitisme keurde een van een jood gestichte taal radicaal af, ook de gepropageerde verbetering van de relaties tussen de volkeren. De communisten namen het het Esperanto kwalijk dat het van de klassenstrijd zou afleiden.

Andere dictaturen hebben Esperanto wel niet alleen getolereerd, maar zelf gesteund respectievelijk in hun propaganda-apparaat ingebouwd. Daartoe telt de langste periode van het Italiaans fascisme, verder gedeeltelijk de dictaturen op het Iberisch schiereiland en vooral het „reëel bestaand socialisme“ in Oost-Europa en China. Ook in de Sovjetunie werd, maar pas in 1979, weer een Esperanto-vereniging in het leven geroepen. De esperantisten in die landen moesten zich vanzelfsprekend aan de regels van de dictatuur onderwerpen en zich aanpassen, konden dus niet politiek neutraal zijn.

De Esperanto-Wereldbond stond voor het probleem dat hij aan de ene kant op zijn neutraliteit moest letten en aan de andere kant die landelijke verenigingen het toetreden wilde mogelijk maken. Dit niet alleen terwille van de universaliteit, maar ook omdat men de financiële bijdragen voor de aangesloten leden niet wilde missen. Zo nam de Wereldbond in 1934 ook de gelijkgeschakelde landelijke verenigingen van Duitsland en Italië op, en na de Tweede Wereldoorlog de oostelijke verenigingen. Een probleem werden bij de laatste herhaaldelijk de landelijke statuten. De statuten van de Tsjechische bond bijvoorbeeld hadden het over de leidende rol van de communistische partij. De Wereldbond deed moeite om deze en andere nietneutrale dingen te bestijden, maar gaf meestal toe, als hij geloofde dat de landelijke verandering geen andere mogelijkheid had.

Van andere natuur waren pogingen binnen de Wereldbond de neutraliteit te modificeren. In 1913 probeerde de plaatsvervangende voorzitter Théophile Rousseau te bewerkstelligen, dat de Wereldbond het chauvinisme officieel verbannt. Leden, die als chauvinistisch gekenmerkt werden, wilde hij zelfs uit de Wereldbond uitsluiten. Maar de meerderheid was afwijzend, een door het doorsturen van die plannen naar een commissie spaarde het gezicht van de minderheid.

Later was het onder meer de generatie van de Babyboomers, in de jongerensectie van de Wereldbond, die de voorzichtige neutraliteit van de Wereldbond aanvielen. Volgens hen moest men de neutraliteit „actief“ uitoefenen, samenwerken met andere (niet neutrale) bewegingen en uitvoerig over de sociale problemen van de wereld discussiëren. Een treffend doelpunt had hun zaak in zo ver dat de Wereldbond zich als politie-

ke lobbyorganisatie begrijpt en op het talenprobleem op internationaal niveau attent wil maken. Zo een ‚modificatie‘ van de neutraliteit kon leiden tot haar vervagen.

Maar het zou buiten evenwichtigheid zijn, als men die richting in de Wereldbond (vooral sinds het voorzitterschap van Humphrey Tonkin) een te grote invloed zou bijmeten. Zekere pogingen van samenwerking met niet neutrale organisaties, zoals de moskou-trouwe Raad voor Wereldvrede, bleven zonder resultaat. Ook de afkeur door sommige leden of de onverschilligheid van de meeste leden heeft verdere stappen niet aangemoedigd.

In twee soortgelijke, maar niet helemaal gelijke gevallen hebben weggaande bestuursleden beweerd, dat ze slachtoffer van een politiek complot of zelfs putsch zouden zijn geworden. Op het congres van Stockholm 1934, na de opname van landelijke verenigingen, werden enkele leden van de oude leiding niet herkozen. De voorzitter Stettler stapte onverwacht op, uit protest, zoals ook de directeur Jakob. Meteen zei een minderheid dat de ‚nationalistische‘ landelijke verenigingen de ‚oude geest‘, het internationalisme van de oude Zwitserse leiding wilden verwijderen. In werkelijkheid ging het de landelijke verenigingen erom, met de reorganisatie en met nieuw leidend personeel de Wereldbond te saneren – men stond aan het eind van een lange reeks van budgets met deficieten.

Ook het congres van Hamburg van 1974 stond in het teken van een zogenaamde putsch. De voorzitter Lapenna had moeten inzien dat hij de steun van de meerderheid kwijt was. Achtergrond daarvan was zijn autoritaire optreden. Daarom zag hij ervan af opnieuw te candideren en stapte op, bewegend, dat een complot van Westerse linksen en Oosterse landelijke verenigingen zijn reputatie had beschadigd, omdat hij als bastion van de neutraliteit van de Wereldbond gold.

In beide gevallen werkte de ideologische redenering – terecht – niet, en de volgende handelingen van Stettler en Lapenna waren slechts een zijlijn in de algemene ontwikkeling van de neutrale Esperanto-beweging. Afgezien van tijdelijke groeperingen onstonden door deze gebeurtenissen geen blokken. Alleen een heel kleine kring rond de voorzitter bleef hem steunen.

Voor de historiografie van de geschiedenis van de Esperanto-Wereldbond in het algemeen konden de volgende inzichten worden verkregen:

- Politieke geschillen mogen niet los van organisatorische en financiële aspecten worden bestudeerd, om niet bijvoorbeeld het belang van de politiek te hoog in te schatten.
- De neiging van de UEA-leden om te participeren is klein, en het zou verkeerd zijn van hen te veel politiek bewustzijn of interesse in de politiek te verwachten. Ook de meesten van hen, die actief in een politieke partij zijn, realiseren hun politiek engagement liever in daarvoor geschiktere organisaties.
- Het is wel nodig de ontwikkeling van de Esperanto-gemeenschap in de algemene maatschappijgeschiedenis in te bedden. Maar macrosociologische beschouwingen mogen niet overheersen of pseudoverklaringen leveren. Drijfveer in veel conflicten is per-

soonlijke ambitie geweest, ook wanneer gedeeltelijk zekere (ook politieke) randvoorwaarden relevant waren.

– Pas een vergelijking met andere internationale organisaties zou kunnen aantonen hoe ongewoon of normaal de problemen van de Wereldbond met de landelijke verenigingen zijn geweest, of een vergelijking met politiek geëngageerden onder de eigen leden. Toch zou het moeilijk zijn om een internationale vereniging te vinden die men met haar doelen en het onderwerp van de vereniging echt zou kunnen vergelijken.

Dit werkstuk is vooral gebaseerd op het archief van de Esperanto-Wereldbond dat door de auteur in 2003-2005 werd ontsloten. Daarnaast werd de betreffende literatuur en historiografie in het Esperanto bestudeerd zoals ook een tal Esperanto-kranten, vooral *Esperanto* van de Wereldbond zelf. Interviews met historische getuigen ronden het bronmateriaal af. De eigenlijke activiteiten van de Wereldbond (vooral het steunen van landelijke verenigingen en van de Esperanto-cultuur) en zijn buitenrelaties bijvoorbeeld met andere nietregeringsorganisaties moesten buiten beschouwing worden gelaten en werden alleen behandeld in zo ver ze met de neutraliteit van de Wereldbond te maken hadden.